

УДК 378.091.322-051:78

Сунь Сінь,

аспірант кафедри теорії та методики музичної
освіти НПУ ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА САМОРЕГУЛЯЦІЇ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКИХ ДІЙ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

Анотація. У статті висвітлено процес саморегуляції як домінуючої властивості самосвідомості людини, обґрунтовано психолого-педагогічні механізми виконавської активності майбутніх учителів музики. Автором науково підтверджено, що творча, соціально відповідальна й активна особистість характеризується почуттям нового, критичним ставленням до навколишнього світу, усвідомленням свого місця і ролі серед інших. У межах статті окреслено педагогічні умови розвитку саморегуляції довільної активності майбутніх вчителів, що пов'язані з зовнішніми та внутрішніми факторами. Саморегуляцію музично-виконавської активності майбутніх вчителів розглянуто як процес побудови, підтримки та управління всіма видами та формами зовнішніх та внутрішньо-психологічних навчальних дій.

Ключові слова: самосвідомість, зовнішня та внутрішня регуляція, фізична та психічна активність, ціннісні орієнтації особистості, виконавський апарат.

Постановка проблеми. Дослідження останніх років у галузі загальної та мистецької педагогіки забезпечили новий погляд на сутністі ознаки музично-педагогічного середовища та вивчення тенденцій його розвитку. В умовах дії особистісної парадигми музично-педагогічної освіти суттєвих зусиль потребує сприяння

розвитку самобутності, самореалізації, самоорганізації майбутнього вчителя музики в досягненні надпредметного результату. Набула поширення концепція, за якою становлення особистості визначається не тільки інформаційним змістом фахових предметів, але й тими смислами, що відкриваються суб'єкту в ході їх опанування.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба організувати таку систему підготовки майбутніх педагогів-музикантів, що забезпечувала би цілеспрямований процес розвитку самосвідомості майбутнього фахівця як необхідної умови готовності до виконання завдань сучасної мистецько-педагогічної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій із проблеми, виокремлення невирішених її частин. Наразі ґрунтовно досліджено сферу самосвідомості людини й концептуалізовано думку, що процес становлення творчої, соціально відповідальної особистості із загостреним почуттям нового, критичним ставлення до навколишнього світу та бажанням його змінити неможливий без сформованості таких особистісних якостей як самоактивність та саморегуляція (К. Альбуханова-Славська, Л. Виготський, В. Давидов, Г. Костюк, О. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, А. Петровський, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе). У сучасному науковому дискурсі розроблено актуальні методики формування «самості» майбутнього педагога (І. Бех, О. Бурська, М. Боришевський, Л. Бочкарьов, Ф. Василюк, Л. Котова, Д. Леонт'єв, Ю. Лисюк, В. Моросанова, В. Петрушин, О. Рудницька, Г. Саїк, З. Становських, Ю. Цагареллі, Г. Ципін). Попри наявність фундаментальних наукових розробок питання саморегулятивної активності майбутніх педагогів у процесі музично-виконавських дій й досі залишається недостає розробленими.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення можливостей саморегуляції особистості майбутнього педагога-музиканта у контексті його виконавської активності.

Виклад основного матеріалу. Опрацювання проблеми самоактивності майбутнього вчителя, насамперед, стосується виявлення механізмів його психічного розвитку та мистецько-педагогічного становлення у процесі фахової підготовки. У теоретичних та експериментальних дослідженнях психологів (Л. Божович, В. Чудновський, В. Котирло) доведено, що здатність до регуляції власних дій можлива тільки за умови перетворення людини в суб'єкт активності. Таку здатність вчені (К. Альбуханова-Славська, І. Бех, О. Брушлінський, Л. Веккер, В. М'ясищев, Д. Узнадзе, В. Ядов, О. Конопкин, В. Моросанова, А. Осницький, С. Рубінштейн) розглядають як визначальну характеристику особистості й досліджують як координатор різномодальних особистісних властивостей, що забезпечують людині життєдіяльність.

Аспекти вивчення саморегуляції різноманітні. На мимовільному рівні вона розглядається як здатність живого організму до регуляції внутрішніх процесів (І. Павлов, І. Сеченов та ін.); на вольовому рівні як структурний компонент різних видів діяльності (Л. Веккер, Л. Виготський, В. Калін, Ю. Миславський, В. Селіванов); на довільному рівні як здатність особистості довільно управляти власними діями та вчинками (О. Конопкин, В. Моросанова, А. Осницький, С. Рубінштейн). На думку вчених, останній аспект вважається найбільш перспективним, оскільки дозволяє вивчити можливості й умови саморозвитку та самоактивності людини, що засвідчує творчу роль суб'єкта у проектуванні стратегії власного життя.

Психологи (К.Альбуханова-Славська, М. Боришевський, Н. Сидоренко, С. Рубінштейн) обґрунтовують, що принцип самоактивності закладено в явищі власне саморегуляції.

Так, Н. Сидоренко стверджує, що саморегуляція активних дій – це процес ініціації, побудови, підтримки та управління майбутніми вчителями всіма видами та формами зовнішньої та внутрішньої активності, спрямованими на досягнення навчально-професійних цілей. Науковець визначила чинники, за яких уможлиблюється розвиток властивостей особистості, що сприяють саморегуляції, а саме: регуляторної гнучкості, самостійності, емоційної стійкості, емпатії, ініціативності, самоконтролю, інтернальності [4]. Ми поділяємо позицію Н. Сидоренко, що педагогічні умови розвитку саморегуляції довільної активності майбутніх учителів мають бути пов'язані як із зовнішніми, такі з внутрішніми факторами їх поведінки.

Соціальний (зовнішній) аспект активності пов'язаний із активною позицією вчителя як суб'єкта спільної діяльності, з його здатністю реалізовувати власні (або спільні) потреби та інтереси в загальній ціннісній системі координат мистецької освіти. Музично-педагогічна діяльність учителя – це специфічна й гнучка сфера, в якій соціальне й індивідуальне гармонічно поєднане в такій мірі, в якій саме мистецтво є проявом одночасно загальнолюдського й особистісного. Така діяльність педагога неможлива без здатності художньо-образного бачення світу, без набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення до творів мистецтва.

З іншого боку, людині як особистості властива не тільки соціально-психологічна спільність з іншими людьми, але й соціально-психологічна унікальність

(К. Альбуханова-Славська, Л. Веккер, Д. Леонт'єв, В. М'ясищев, Д. Узнадзе, В. Ядов).

Тому *індивідуальний (особистісний) аспект* активності майбутнього вчителя у саморегуляції ґрунтується на усвідомленні себе як індивіда, розумінні своєї неповторності (за наявності такої особистісної якості як інтернальність). Завдяки цій унікальності особистість здатна бути суб'єктом власної поведінки й діяльності, що підлягає керуванню, а вона сама – суб'єктом процесу саморегуляції.

Якраз у якості суб'єкта саморегуляції особистість самостійно визначає цілі і завдання своєї поведінки, планує власні дії та вчинки, контролює та оцінює їх результати та передбачає наслідки. Важливо усвідомлювати, що діяльність може відігравати провідну роль у процесах особистісної регуляції за умови, якщо кожний із учасників педагогічного процесу має реальну змогу перебувати в активній позиції як суб'єкт спільної діяльності, реалізовувати власні (або спільні) потреби та інтереси в загальній системі координат мистецької освіти.

Ця умова може бути реалізована тільки за умови забезпечення належної соціальної ситуації розвитку або зони найближчого розвитку, а також за наявності розвиненого відчуття причетності до великої, провідної й суспільно-значущої соціальної групи освітян.

На підтвердження вищезазначеного наводимо позицію О. Ростовського, який у результаті аналізу специфіки музично-педагогічної підготовки фахівців робить висновок, що успішні навчально-професійні дії майбутнього вчителя музики забезпечуються чинниками, з-поміж яких:

– глибока увага до неповторності та самоцінності результатів художньо-пізнавальної діяльності кожного студента;

– розвиток у майбутніх учителів почуття успіху від власних навчальних досягнень, впевненості та спроможності самостійно домагатися поставленої музично-освітньої мети;

– підтримка творчих ініціатив студентів, спонукання їх до особистісного самовдосконалення та самовираження у навчально-педагогічній діяльності [3].

Таким чином, активність музичної саморегуляції майбутніх вчителів музики – це процес ініціації, побудови, підтримки та управління всіма видами та формами зовнішніх і внутрішніх дій, спрямованими на досягнення навчально-професійних цілей. Саморегулятивні процеси забезпечуються розвитком в особистості таких психологічних механізмів як планування та програмування навчально-професійної діяльності, створення суб'єктивної моделі значущих умов її здійснення, розробка суб'єктивних критеріїв досягнення мети діяльності, здійснення контролю та оцінки реальних результатів, прийняття рішення про корекцію системи саморегулювання тощо.

У центрі проявів саморегуляції особистості – система «Я», що формується під впливом життєвих вражень і виховання як центр самосвідомості. Будучи елементом психологічної структури особистості, «Я» виступає як установка щодо самого себе. Особистість постійно здобуває нові знання, вміння, досягає нових цілей і реалізує себе дедалі повніше. Так, згідно теорії К. Юнга, мотиваційною силою особистості є прагнення досягти кінцевої життєвої мети – повної реалізації свого «Я».

Процес досягнення цілі спрямований на особливий результат – здобуття самості, що інакше можна назвати сутністю людини-особистості. Під «самістю» учений розуміє особливе особистісне утворення – центр особистості, справжнє Я людини, її істинну сутність [6].

Домінантну роль у розвитку регулятивних процесів музично-виконавської активності відіграють ціннісні орієнтири майбутніх педагогів-музикантів, котрі мають забезпечувати загальну соціально-значущу спрямованість їхньої майбутньої професійної активності (В. Дряпіка, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Н. Свещинська, О. Щолокова). Цінності музичного мистецтва розглядаються мистецькою педагогікою у якості художньо-естетичного і соціокультурного феномена, що існує в діалектичному відношенні «суб'єкт-об'єкт», відображаючи суспільне покликання й особистісне призначення музичної культури в її значущих функціях.

Науковці стверджують, що сформована система ціннісних орієнтирів кожної особистості – це результат, насамперед, її власних внутрішніх зусиль та внутрішньої активності. Тому слід будувати таку систему педагогічних засобів, цілеспрямованих впливів на формування індивідуальних цінностей кожного майбутнього вчителя музики, щоб вони набували соціально значущого характеру і змогли реалізуватися у певній музично-виконавській дії або духовно-естетичному вчинку.

Так, В. Дряпіка систему цінностей вважав стрижнем, ядром професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів-музикантів та визначав її «як певну формацію важливих для людини смислових комплексів – функцій-цінностей, які можуть бути регулятивним принципами соціокультурної діяльності, поведінки і творчості особи» [2, с. 9].

Науковець визначив три рівні сформованості орієнтацій майбутніх педагогів-музикантів на цінності музичної культури – суб'єктивно-інтуїтивний (вихідна орієнтація), суб'єктивно-еталонний (проміжна

орієнтація), суб'єктивно-об'єктивний (оптимальна орієнтація).

Важливо, що В. Дряпіка наголошує: «...через засвоєння особою справжніх музичних цінностей досягається цілеспрямоване формування її суспільно значущих властивостей, насамперед, соціального і культурного самовизначення» [2, с. 11]. Усвідомлення рівневої структури ціннісно-орієнтаційних утворень дає можливість розглядати активність студентів крізь призму емоційно-ціннісного ставлення особистості не тільки до зразків музичного мистецтва, але й до професійної діяльності.

Продовжуючи головну ціннісно-орієнтаційну ідею В. Дряпіки, можна стверджувати: студенту необхідно досягти такого рівня сформованості культурних та духовних цінностей, аби бути здатним самостійно оцінити будь-яку виробничу ситуацію, зробити адекватні висновки, обрати оптимальне рішення і виконати низку дій відповідно власних переконань та життєвих ціннісних пріоритетів (суб'єкт-суб'єктних взаємин, діалогової взаємодії, толерантності, самореалізації).

Аналіз психолого-педагогічної літератури переконує, що для того, щоб бути творцем на уроці і поза ним, учитель, окрім володіння знаннями наукового матеріалу, діалектикою педагогічного процесу, психологією і логікою навчання, має оперувати знаннями і вміннями в оволодінні своїм психофізіологічним апаратом, власними почуттями, необхідними для творчої праці, знати свій організм і вміти підтримувати його у належному стані [7].

Регулятивна активність музично-виконавських дій неможлива без технічної сторони виконавства, в тому числі розвиненого «виконавського апарату» педагога-музиканта. Так, у науковому дослідженні О. Андрейко

поняття виконавського апарату розкривається в контексті реальної діяльності музиканта, спрямованої на пізнання художніх ідей та образів музичного твору, що відбувається на основі активної участі його особистісних рис – мислення, емоційно-естетичного переживання, слуху та моторики. Поєднання всіх технічних знань та умінь музиканта у технічний комплекс, а емоційних здібностей та інтелектуальних властивостей – у художній комплекс пов'язане із системним розумінням професійно-особистісних рис виконавця у формуванні його виконавської майстерності [1].

У свою чергу, Ю. Цагареллі, розвиваючи теорію музично-виконавської діяльності в контексті виконавської надійності, звертає увагу на такі важливі якості музиканта: психомоторні здібності, надійність під час концертного виступу та артистизм. Вчений аргументовано доводить, що саме саморегуляція є домінуючим утворенням в структурі виконавської надійності серед таких компонентів, як перешкодостійкість, стабільність та підготовленість [5]. Дослідник стверджує, що для музиканта важливо зберігати «робочий» стан у період утруднень, які переживаються як розгубленість, нерішучість, невідповідність між тим, що було передбачено й заплановано у роботі та тим, що реально відбувається.

У цьому контексті музично-виконавська регуляція проявляє себе як індивідуальний вид довільного керування музикантом своєю поведінкою. Вона характеризується використанням вольових зусиль, що спрямовані на подолання перешкод і труднощів виконавських дій. Нами встановлено, що виконавець може регулювати:

– дії (за параметрами швидкості, темпу, сили, ритмічності, тривалості, амплітуди);

– фізіологічні й психічні стани (гальмувати небажані й активувати бажані – стан мобілізаційної готовності, зосередженості, рішучості, стриманості та ін.);

– психічні процеси (організувати їх у систему відповідно до ходу й завдань навчально-професійних дій).

Вагомий внесок у вирішення проблеми активної регуляції поведінки людини зробили Д.Узнадзе та дослідники його наукової школи. Відповідно до теорій установки, обґрунтованої у працях: «Основні положення теорії установки» (1961), «Експериментальні основи психології установки» (1966), означено три рівня психічної активності. У межах здійснюваного нами дослідження було виявлено й схарактеризовано особливості регулятивної поведінки студентів-музикантів під час виконання навчально-професійних дій. Коротко прокоментуємо їх.

Активність першого рівня характеризується імпульсивністю і відсутністю усвідомленого ставлення до музично-педагогічних явищ. Вона реалізується на підставі імпульсивної установки навчально-практичної поведінки, яка представляє собою стан особистості, що виникає під впливом ситуації і імпульсів актуалізованої потреби.

Активність другого рівня пов'язана із процесом об'єктивації, що виникає в умовах затримки задоволення актуальної потреби у зв'язку із зміною обставин. Перед студентом як суб'єктом мистецько-педагогічної дії постає проблема подальшої програми поведінки, що вирішується за допомогою мислення, активованого на основі об'єктивації. Подальша поведінка визначається через нові установки, що були актуалізовані свідомістю для даного випадку. Завдяки

об'єктивації реалізується більш адекватна, але лише «практична поведінка» студента.

Третій рівень активності стосується соціокультурної поведінки майбутнього педагога-музиканта і визначається як вольова активність, що регулюється системою ціннісних та мистецьких орієнтацій, етичних, естетичних та педагогічних принципів. Такі поведінкові акти фіксуються у самосвідомості та обов'язково стають предметами регулятивних процесів.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку. У найбільш узагальненому вигляді саморегуляцію розуміють як спрямовану на розвиток цілісного особистості суб'єкту активність, що здійснюється засобами системи вибору. Тому в узагальненій формі особистісна саморегуляція виступає як свідома активність індивіда, спрямована на приведення внутрішніх резервів у відповідність до умов зовнішнього середовища задля успішного досягнення значущої мети. У такому контексті саморегуляція майбутніх учителів музики визначається здатністю студента самостійно забезпечувати адекватність власних дій і вчинків певним навчальним нормам, мистецько-педагогічним вимогам, що відіграють роль художніх еталонів, освітньо-ціннісних орієнтирів тощо. Здатність особистості до саморегуляції є суттєвою ознакою особистості, від ступеня розвиненості якої залежить надійність, продуктивність, кінцевий результат будь-якої музично-виконавської дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко О. І. Виконавська культура скрипаля: теорія та методика формування. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 298 с.

2. Дряпіка В. І. Аксиологічний аспект професійно-педагогічної підготовки вчителя музики. *Наук. записки Ніжинського держ. пед. унів-ту імені Миколи Гоголя. Псих-пед. науки.* 2003. № 2, С. 9-11.

3. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навч.-метод. посібн. Тернопіль : Богдан, 2011. 640 с.

4. Сидоренко Н. І. Розвиток усвідомленої саморегуляції довільної активності майбутніх учителів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н. І. Сидоренко; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 18 с.

5. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности: автореф. дис. ... д-ра психол. наук / Ленингр. гос. ун-т. Л., 1989. 31 с.

6. Юнг К. Психологические типы. Санкт-Петербург, Москва : Мысль 1995, С. 522–524.

7. Bodrova T. Personal Resours in Teachers' Training of Musical Arts Education. *Intellectual Archive Toronto: Shiny World Corp.*, 2015. Vol. 4, Number 6. P. 141–150.

REFERENCES

1. Andrejko O. I. (2013). *Vy`konavs`ka kul`tura skry`palya: teoriya ta metody`ka formuvannya. L`viv: Galy`cz`ka vy`davny`cha spilka*, 2013. 298 s.

2. Dryapika V. I. (2003). *Aksiologichny`j aspekt profesijno-pedagogichnoyi pidgotovky` vchy`telya muzy`ky`. Nauk. zapy`sky` Nizhy`ns`kogo derzh. ped. univ-tu imeni My`koly` Gogolya. Psy`x-ped. nauky`. 2003. # 2, S. 9–11.*

3. *Rostovs`ky`j O. Ya. (2011). Teoriya i metody`ka muzy`chnoyi osvity`: navch.–metod. posibn. Ternopil` : Bogdan, 2011. 640 s.*

4. Sy`dorenko N. I. (2005). Rozvy`tok usvidomlenoyi samoregulyaciyi dovil`noyi akty`vnosti majbutnix uchy`teliv: avtoref. dy`s... kand. psy`xol. nauk: 19.00.07; Pivdenoukr. derzh. ped. un-t im. K. D. Ushy`ns`kogo. Odesa, 2005. 18 s.

5. Czagarely` Yu. A. (1989). Psy`xology`ya muzykal`no-y`spolny`tel`skoj deyatel`nosty`: avtoref. dy`s. ... d-ra psy`xol. nauk / Leny`ngr. gos. un-t. L., 1989. 31 s.

6. Yung K. (1995). Psy`xology`chesky`e ty`ry. Sankt-Peterburg, Moskva : Mysl` 1995, S. 522–524.

7. Bodrova T. (2015). Personal Resours in Teachers' Training of Musical Arts Education. Intellectual Archive Toronto: Shiny World Corp., 2015. Vol. 4, Number 6. P. 141-150.

Sun Xin. Activity of personality as a condition Self-regulatory and music-executive action future teachers.

Abstract. The article describes the process of self-regulation as the dominant property of human self-consciousness, psychological and pedagogical mechanisms of performing activity of future music teachers are substantiated. The authors scientifically confirmed: a creative, socially responsible and active personality is characterized by a feeling of a new, critical attitude to the surrounding world, awareness of its place and role among others.

Pedagogical conditions for the development of self-regulation of the arbitrary activity of future teachers, which are related to external and internal factors, were developed.

Self-regulation of musical-performing activity of future teachers is considered as a process of constructing, supporting and managing all types and forms of external and internal psychological training activities. They are aimed at achieving educational and professional goals and are provided with the development of such psychological

mechanisms as flexibility, autonomy, emotional stability, empathy, initiative.

The formed system of value orientations of each person – is the result of their own internal efforts and internal activity, which prompts for educational productive action.

***Key words:** self-consciousness, external and internal regulation, physical and psychic activity, value orientations of the person.*

Сунь Синь. Активность личности как условие саморегуляции музыкально исполнительской действий будущего педагога-музыканта.

***Аннотация.** В статье отражен процесс саморегуляции как доминантного свойства самосознания человека, обосновано психолого-педагогические механизмы исполнительской активности будущих учителей музыки. Автором научно подтверждено, что творческая, социально ответственная и активная личность характеризуется чувством нового, критическим отношением к окружающему миру, осознанием своего места и роли среди других. В рамках статьи обозначены педагогические условия развития саморегуляции произвольной активности будущих учителей, связанные с внешними и внутренними факторами. Саморегуляцию музыкально-исполнительской активности будущих учителей рассмотрено как процесс построения, поддержки и управления всеми видами и формами внешних и внутренне психологических учебных действий.*

***Ключевые слова:** самосознание, внешняя и внутренняя регуляция, физическая и психическая активность, ценностные ориентации личности, исполнительный аппарат.*